

NØRRE HEDEGÅRD

En nordjysk byhøj fra ældre jernalder

MADS RUNGE

Nordjyllands Historiske Museum

Jysk Arkæologisk Selskab

Nørre Hedegård

En nordjysk byhøj fra ældre jernalder

Mads Runge

Med bidrag af

Inge Bødker Enghoff, Andreas Harild,
Niels Haue, Peter Steen Henriksen,
Adam Hesel, Peter Mose Jensen
og Jørgen Lund

Nordjyllands Historiske Museum

Jysk Arkæologisk Selskab

Indhold

DEL I

1. Forord	11
2. Indledning	15
3. Introduktion	17
3.1. Topografi	17
3.2. Udgravningsmetodik	18
4. Kronologi	23
4.1. Stratigrafi	23
4.1.2. Den grundlæggende struktur i lagfølgen	23
4.1.3. Underinddeling af hovedfaserne	27
4.1.4. Faseinddeling	28
4.2. Keramik	32
4.2.2. Anvendte kronologisystemer	33
4.2.2.1. Generelt	33
4.2.2.2. Yngre bronzearalder og ældre førromersk jernalder	33
4.2.2.3. Førromersk jernalder	33
4.2.2.4. Yngre førromersk – og ældre romersk jernalder	34
4.2.2.5. Ældre romersk jernalder	34
4.2.3. Analyse	35
4.2.3.1. Fase 5-6	35
4.2.3.2. Fase 7, 9-10	35
4.2.3.3. Fase 11	44
4.2.3.4. Fase 12	44
4.2.3.5. Fase 14	44
4.2.3.6. Fase 15	44
4.3. Metal	52
4.4. Bogenstande	53
4.5. Hustypologi og -kronologi	53
4.6. Naturvidenskabelige dateringer	53
4.6.1. Dendrokronologi	53
4.6.2. Termoluminiscedatering	53
5. Huse	57
5.1. Indledning	57
5.2. Husenes dimensioner og generelle karakteristika	60
5.2.1. Langhuse	65
5.2.2. Småhuse	67
5.2.3. Grøftanlæg	69
5.3. Husenes konstruktion	69
5.3.2. Vægkonstruktion	70
5.3.3. Nedgravehuse	75
5.4. Husenes indretning	77
5.4.1. Stald	77

5.4.2. Beboelse	79
5.4.2.1. Anlæg	79
5.4.2.2. Inventar	82
5.4.2.3. Husofre	87
5.4.3. Indgang	88
5.5. Husenes eksterne strukturer	93
5.5.1. Sivebrønd/kælder	93
5.5.2. Kombineret gårdsplads og indgangsbrolægning	95
5.5.3. Gruber	96
5.5.4. Skaldynge	96
5.5.5. Territoriemarkering	97
5.6. Komparative studier	97
5.6.2. Langhuse	97
5.6.2.1. Stald	98
5.6.2.2. Beboelse	99
5.6.2.3. Indgang	100
5.6.3. Staklader og småhuse	101
5.6.4. Grøftanlæg	101
5.6.5. Husenes konstruktion og destruktion	102
5.6.5.1. Tag og tagbærende konstruktion	102
5.6.5.2. Væg	103
5.6.5.3. Nedgravede huse	104
5.6.6. Husenes eksterne strukturer	104
5.6.7. Konklusion	105
6. Øvrige anlæg	107
6.1. Gruber	107
6.1.2. Kedel- og pungformede gruber	109
6.1.2.1. Anlægsbeskrivelse (fig. 125)	109
6.1.2.2. Sammenfattende beskrivelse	113
6.1.3. Flade gruber	115
6.1.3.1. Anlægsbeskrivelse (fig. 131)	115
6.1.3.2. Sammenfattende beskrivelse	116
6.2. Ardspor	116
6.3. Sandflugtslag	119
6.4. Humane skeletter	120
6.5. Spillebrikker?	123
6.6. Brændsel, småofre eller affaltsdeponering	125
6.7. Brønde	126
6.8. Mødding?	126
7. Genstande af metal, sten, ben og ler på bopladsen	127
7.1. Genstande i jern og bronze	127
7.1.1. Våben (3 stk.)	127
7.1.2. Redskaber (7 stk.)	129
7.1.3. Smykker, dragtilbehør m.m. (10 stk.)	132
7.1.4. Diverse metalfragmenter (14 stk.) (fig. 172)	135
7.2. Bearbejdet flint og stenkøser fra bopladsen	136
7.2.1. Bearbejdet flint (7 stk.) (fig. 176)	137
7.2.2. Flintkøser (5 stk.) (fig. 177)	138
7.2.3. Grønsteneskøser (3 stk.) (fig. 178)	139
7.3. Redskaber i sten fra bopladsen	140
7.3.1. Glittersten og ildslagningssten (18 stk.)	140
7.3.2. Netsynkesten (2 stk.) (fig. 179)	140
7.3.3. Slibesten (8 stk.) (fig. 180)	140
7.3.4. Pistiller (3 stk.) (fig. 181)	142

7.3.5. Spillebrikker (1 sæt) (fig. 182)	143
7.4. Diverse fund fra bopladsen (12 stk.) (fig. 183)	143
7.5. Redskaber i ben og tak	145
7.5.1. Prene (20 stk. ⁵³) (fig. 184)	145
7.5.2. Nåle, syle og simple prene (26 stk.)	147
7.5.3. Lansespidsr (9 stk.) (fig. 187)	150
7.5.4. "Benknife" (6 stk.) (fig. 188)	151
7.5.5. Diverse (17 stk.) (fig. 189)	152
8. Bebyggelsesstruktur	155
8.1. Introduktion	155
8.2. Nr. Hedegård som byhøj og en nyvurdering af byhøjsbegrebet	161
8.2.2. Nr. Hedegård som byhøj	162
8.2.3. Tørvevægge som forudsætning for byhøjsdannelsen?	163
8.2.4. Nyvurdering af årsagerne til byhøjsdannelse	163
8.2.5. Byhøjsbegrebets rumlige udstrækning	164
8.2.6. Konklusion	165
8.3. Bebyggelsesstruktur	165
8.3.2. Årsager til fasernes struktur	172
8.3.2.1. Sandflugt	172
8.3.2.2. Parcellering	173
8.3.2.3. Vej eller fægyde?	175
8.3.2.4. Nabohensyn?	176
8.3.2.5. Sløjfning af huse	177
8.3.3. Sammenfatning på bebyggelsens struktur	178
8.3.4. Bebyggelsens ophør	180
8.4. Trandersbakkeøen i ældre jernalder	181
8.5. Byhøje og andre stedbundne bebyggelser	183
8.5.2. Historik	184
8.5.3. Udvalgte stedbundne bebyggelser i Nordvesteuropa	187
8.5.3.1. Nr. Fjand	187
8.5.3.2. Archsum-Melenknop	187
8.5.3.3. Feddersen Wierde	187
8.5.3.4. Ezinge	189
8.5.3.5. Wijnaldum	190
8.5.4. Kronologiske forhold	191
8.5.5. Dannelsesprocesser	192
8.5.5.1. Tørvebyggeri	192
8.5.5.2. Andre materialer	193
8.5.6. Bofasthedens årsager	193
8.5.7. Stedbundne og vandrende bebyggelser	194
8.5.8. Bofasthedens betydning og konsekvenser	195
8.5.9. Afsluttende bemærkninger	196
9. Landskabet, bopladslag og marksystem	197
9.1. Områdets geologi	197
9.2. Bopladsområdet	198
9.4. Overfladegeologi	201
9.5. Arealbenyttelse	201
9.6. Bonitet	202
9.7. Undersøgelser på bopladsen og i marksystemet	203
9.7.1. Analysemetoder	203
9.7.2. Fygesandet og dets oprindelse	203
9.8. Resultater af de analyserede prøver fra marker og boplads	205
9.9. Diskussion og konklusion	206
9.10. Litteratur	208

10. Husdyr og vildt fra Nr. Hedegård	209
10.1. Introduktion	209
10.1.2. Introduktion til de arkæozoologiske metoder	209
10.1.3. Indsamlingskriterier	210
10.2. Metodegennemgang	210
10.2.1. Præsentation af en knogle	210
10.2.2. Kvantificering	210
10.2.3. Kritik af kvantificeringsmetoderne i praktisk brug	211
10.2.4. Alderspræsentation	212
10.2.5. Måltagning	212
10.2.6. Metodisk delkonklusion	212
10.3. Fasernes og husenes forskellige indhold af knogler	213
10.3.1. Antallet af analyserede perioder og gruppering af disse	215
10.3.2. Udvælgelseskriterier og valg af metode	215
10.3.2.1. Kapitlets målsætning	215
10.3.2.2. Udvælgelsesmetode	215
10.3.2.3. Knoglebestemmelse	215
10.3.2.4. Kvantificering	217
10.3.2.5. Alderspræsentation	218
10.3.2.6. Måltagning	219
10.3.2.7. Skærermærker, snittespor, gnav samt patologi – sekundær behandling af knoglerne (ej redskaber)	220
10.3.2.8. Får eller ged?	220
10.3.2.9. Præsentation af materialet: bevaringstilstand, fragmentstørrelse etc.	221
10.3.2.10. Præliminær undersøgelse	221
10.4. Analyse	222
10.4.2. Yngre bronze-/ældre førromersk jernalder (fase 5-6)	222
10.4.3. Ældre førromersk jernalder (fase 7-10)	222
10.4.4. Yngre førromersk jernalder (fase 12-14)	223
10.4.5. Faser – en oversigt	223
10.4.5.1. Fugl, menneske og havdyr	223
10.4.5.2. Måltagning	223
10.4.5.3. Får/ged	226
10.4.5.4. Hund	226
10.4.6. Alder fra underkæber (<i>mandibula</i>)	226
10.4.7. MNI-udregning	227
10.5. Komparativ analyse	227
10.5.1. Kirkebjerg	227
10.5.2. Smedegård	229
10.5.3. Sønder Vedby Skovhuse	230
10.5.4. Bruneborg	230
10.5.5. Feddersen Wierde	230
10.5.6. Hemshøjgård	230
10.5.7. Veileby	230
10.5.8. Dalshøj og Sorte Muld	230
10.5.9. Sejlflod	231
10.5.10. Artsfordelingen	231
10.5.11. Komparativ analyse – en sammenfatning	231
10.5.12. Nr. Hedegård – en sammenfatning	232
10.6. Taphonomi – et scenario over landsbyens husdyrhold	233
10.6.1. Indledning og historik	233
10.6.2. Kan antallet af dyr belyses?	234
10.6.3. Antal båseskillerum i husene	234
10.6.3.1. Husene praktisk – fakta	234
10.6.3.2. Husene teoretisk – antal båse	236
10.6.4. Nødvendigt næringsindtag	236

10.6.4.1. Antal beboere i husene	236
10.6.4.2. Animalsk og vegetabilsk fødefordeling	236
10.6.4.3. Arkæologiske udsagn	237
10.6.4.4. Næring i dyrene	238
10.6.4.5. Udregningsmodel	238
10.6.5. Delkonklusion og taphonomisk tryk	239
10.7. Litteratur	239
 11. Fiskeri fra Nr. Hedegård	241
11.1. Indledning	241
11.2. Arter af fisk	242
11.3. Repræsenterede knoglelementer	243
11.4. Størrelser af fisk	244
11.5. Venstrevendte skrubber	245
11.6. Diskussion	245
11.7. Litteratur	246
 12. De arkæobotaniske analyser af materialet fra Nr. Hedegård	247
12.1. Fundmaterialet, behandling og analysemetode	247
12.2. Makrofossiler, bevaring af planterester fra fortiden	247
12.3. Analyseresultaterne	248
12.3.2. Fase 10 (4.-3. árh. f.Kr.)	249
12.3.3. Fase 12 (250-150/100 f.Kr.)	249
12.3.4. Fase 14 (århundredet f.Kr.)	250
12.3.5. Fase 15 (århundredet f.Kr.)	250
12.3.6. Ikke sikkert fasebestemt	250
12.4. Afgrødevalg	250
12.5. Måling af kornkerner	251
12.6. Ukrudtsfloraen	251
12.7. Indsamlede fødeplanter	252
12.8. Andre vilde planteressourcer	252
12.9. Litteratur	252
 13. Sammenfatning – erhverv og landskab	253
14. Litteratur	257
15. Noter	265
 DEL II	
Katalog.....	269